

Abdullah Kahraman*

Bir İslam Hukukçusu Olarak Ekmelüddin El-Bâbertî

Öz: Ekmelüddin el-Baberti, aslen Bayburt'lu olmakla birlikte Mısır'da yaşamış, orada ilim tahsil etmiş, dersler vermiş ve yine orada vefat etmiştir. O, XIV. yüzyılın önde gelen Hanefî âlimlerinden biridir. Mezhebine çok sıkı bir şekilde bağlıdır. Aynı zamanda mezhebin(Hanefiliğin) savunmasını yapan bir âlimdir. İslami ilimlerin hemen her sahasında eser kaleme alan Baberti, özellikle fıkıh ve usul-i fıkıh kitapları ile meşhur olmuştur. Onun fıkıhçılığının iki temel özelliği, öğretici ve savunmacı olmasıdır.

Anahtar kelimeler: Baberti, Ekmelüddin, Fıkıh, Usul, Tercih, Bayburt, el-İnaye.

Akmal al-Din al-Babarti as a Muslim Jurisprudent

Abstract: Akmal al-Din al-Bâbartî was originally from Bayburt, in the present Turkey, but he lived in Egypt and trained, thought and died there. He was one of the leading Hanafite scholars of the fourteenth century, which was strictly bound to his madhhab, Hanafism and zealous defender of it. Writing several books on almost all scholarly fields of Islamic studies, he was famous of his works on Islamic law and its principles (*fiqh nad usul al-fiqh*). The main characteristics of his identity as a jurisprudent is a didactic and defensive character.

Key Words: Akmal al-Din al-Babarti, fiqh, usul, tarjih, Bayburt, *al-Inaya*

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, abdullah.kahraman@kocaeli.edu.tr

Giriş

XIV. yüzyılın önde gelen Hanefî âlimlerinden biri olan Bâbertî, zamanını en iyi şekilde değerlendiren ve adını eserleriyle ilim tarihine yazdırmayı başaran şahsiyetlerden biridir. İlim tahsili için memleketini terk etmesi, bu konudaki iştiaak ve fedakârlığına en iyi delildir. Farklı mezheplerin bulunduğu Mısır ortamında yaşaması, Hanefiliğe daha sıkı bağlanmasına etki etmiş gözükmektedir. Mezhep müdafaasına dair yazdığı eserlerden bunu anlamak mümkündür.

İslamî ilimlerin hemen her sahasında eser verecek kadar yetkinlik kazanan Babertî'nin fıkıh ve fıkıh usulü alanında da eser vermesi, onun özellikle “el-İnâye” adlı eserinde güçlü usul-furu dengesi kurmasında etkin rol oynamıştır. Fıkıhçılığını Merğînânî'nin *el-Hidâye*'sine şerh olarak kaleme aldığı “el-İnâye”de ortaya koyan Ekme-lüddin fıkıh usulü konusunda bilinen en az üç eser kaleme almıştır. Bu eserler müstakil olmayıp şerh şeklinde olsa da, onun usule hâkimiyetini tebarüz ettirecek seviye ve özelliktedirler. Eserlerden ikisinin Hanefî/fukahâ metoduna göre yazılmış temel iki kaynak olan *el-Menâr ve Kenzü'l-vüsûl* üzerine yazılmış olması bu bakımdan çok önemlidir. Zira bu eserlere şerh yazabilmek müellifin usulcülüğüne dair önemli bir ipucu vermektedir. Reddiye şeklinde yazılan diğer şerh ise müellifin münazara, mantık, belâgat ve sarf, nahiv, fıkıh usulü gibi ilimlere hâkimiyetine ışık tutmaktadır.

Bu çalışmada Babertî'nin fıkıh ve fıkıh usulüne dair yazdığı eserlerden hareketle fıkıhçılığı üzerinde durulacaktır.

I. Babertî'nin Biyografisi

Ekme-lüddin Muhammed b. Mahmud¹ (veya Muhammed b. Muhammed) b. Ahmed el-Babertî,² XIV. Yüzyıl Hanefî âlim ve fakihlerindedir. İslamî ilimlerin hemen her sahasında eser vermiş olmakla birlikte daha çok fıkıhçılığı ile tanınmıştır. İlim geleneğine mensup olduğu anlaşılan bir ailenin çocuğu olarak 710/1310 yılında³ Babert'te doğan Ekme-lüddin'in memleketi hakkında iki farklı rivâyet vardır. Bâbertî,

1 Bk. Bâbertî, Ekme-lüddin, *el-İnâye fi şerhi'l-hidâye*, Mısır 1970, I, 5.

2 Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, Beyrut 1992, VIII, 504-505; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-saâde*, Beyrut 1985, II, 243-244; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, Beyrut 1992, 276-277; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, Beyrut 1998, 320-323; Suyutî, *Husnü'l-muhâdara*, Beyrut 1997, I, 391; Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 2002, VI, 42; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müelîfîn*, III, 691; Hamid, Abdus-selam Subhî, *et-Takrîr liusûli'l-Pezdevî* (Tahkik, Abdus-selam Subhîhamid, “Mukaddimetü'l-muhakkik”), Kuveyt 2005, I, 13-33; Kemaloğlu, İlhamî, *Ekme-lüddin el-Babertî, Hayatı, Eserleri* (basılmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1987, 1-19; Aytekin, Arif, “Babertî”, *DİA*, IV, 377-378.

3 Zirikli, doğum tarihini 714 olarak vermektedir (bk. Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 42).

Anadolu'ya nisbetle Rûmî, Mısır'da (Kahire) vefat etmiş olması sebebiyle de Mısır nisbeleriyle anılmıştır. Bağdat yakınlarında bulunan Bâbertâ'ya nisbetle Bağdat'lı olduğunu savunanlar bulunduğu gibi, özellikle Rûmî nisbesini kullanmasından dolayı onun Anadolu'nun beldelerinden biri olan Bayburt'ta doğduğunu tercih edenler de vardır. Ancak, hayatı hakkında araştırma yapan bazı müellifler, Arap olmadığını kesinliğinden ve hakkında kullanılan Rûmî nisbesinden hareketle onun Bayburt'lu olduğunu tercihe daha şayan bulmaktadırlar. Ziriklî bu tercihi yapanlardan biridir.⁴ Nitekim onun *et-Takrîr* adlı eserini tahkik ederek neşre hazırlayan Abdusselam Subhi Hamid de onun Bayburt'lu olduğu kanaatini taşıyanlardandır.⁵ Onun Bağdatlı veya Bayburt'lu olması konusundaki tereddütlerin bir sebebi de şu olmalıdır: Onun yaşadığı dönemde Moğol zulmünden kaçıp Memlûklülere sığınan Bağdat uleması ile Anadolu'dan ilim tahsili için Mısır'a gitmek isteyen Türk ulemâsı, önce Haleb'e oradan da Mısır'a geçiyorlardı. Böyle bir kesişme noktası olması sebebiyle bazıları Ekmelüddin Babertî'nin Bağdat'tan geldiğini iddia etmişlerdir.

Tahsil hayatına Anadolu'da başlayan Babertî, tahsilini Halep ve Mısır'da sürdürmüş, farklı mezheplere mensup ve aralarında Abdulaziz el-Buharî'nin de bulunduğu pek çok âlimden ders alıp önemli bir ilmi mevkiye yükselmiştir. Kâhire'de Kıvâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Kâkî (ö. 749/1348)⁶, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 745/1344)⁷ ve Ebüssena Şemseddin Mahmûd b. Abdürrahmân b. Ahmed el-İsfahânî (ö.749/1349)⁸ gibi meşhur âlimlerden ders okumuştur. Seyyid Şerif Cürcanî, Molla Fenârî ve Bedreddin Simâvî gibi âlimlerin de aralarında bulunduğu birçok âlimi yetiştirdikten sonra 786/1384'de Kâhire'de vefat edip oraya defnedilmiştir. Mısır'ın önemli ilim kurumlarından biri olan Şeyhuniyye Medresesinin Başmüderrisi (ki bugünün rektörlüğüne tekabül etmektedir) olmuştur. Kendisine teklif edilen kadılığın defalarca reddetmiş fakat yöneticilerle iyi ilişkiler kurmayı da başarmıştır. Söz konusu ilişkilerinde ilmi kişiliğinin çok önemli katkısı olduğu anlaşılmaktadır. O kadar ki, Memlûklü sultanı Zâhir Berkuk bile ona saygıda kusur etmemiş, ders verdiği medrese her yolu düştüğünde onunla sohbet etmeden geçmemiştir. Hatta vefatında devrinin sultanı naşını taşımak istemişe de diğer idareciler ona müsaade etmeyip kendileri taşımıştır. Bayburt'un Yukarı Kırzı Köyü sakinleri kabrinin bu köyde olduğuna inanmaktadırlar.⁹

4 Bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 42.

5 Bk. Hamid, I, 13.

6 Hayatı hakkında bilgi için bk. Kayapınar, Hüseyin, "Kâkî", *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 216.

7 Bk. Kafes, Mahmut, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, 152-153.

8 Bk. Demirci, Muhsin, "İsfahânî", *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XII, 509-510.

9 Bk. Aytekin, "Bebertî", *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, IV, 377-378.

Fıkıh, hadis, kelim başta olmak üzere, Arap diline dair de eserler kaleme alan Babertî, Kıvamuddin Muhammed b. Ahmed es-Sincârî'den fıkıh ve usul-i fıkıh alanında istifade ederek Hanefî fıkıhının muhakkik âlimleri arasında yer almış, Hanefî fıkıhı konusunda “allâme” kabul edilmiş ve bu mezhebi müdafaa için beş ayrı risale kaleme almıştır. Onun Hanefî fıkıhının temel metinlerinden biri olan el-Hidâye üzerine yazdığı *el-Înâye* adlı şerhi yanında fıkıh usulüne dair yazdığı önemli ve kapsamlı eserler de vardır. Bu çalışmada onun *et-Takrîr fî şerhi usûli'l-Pezdevî* ve *er-Rüdûd ve'n-nukûd* adlı eserlerinden hareketle fıkıh usulündeki yeri, *el-Înâye* adlı eserinden hareketle de fıkıhçılığı ele alınacaktır. Bâberti bu kitaplardan ilkini Pezdevî'nin usulünde muğlak bulunan bazı hususları açıklamayı hedefleyerek kaleme almış ve mezhebin fıkıh usulüne katkı sağlamaya çalışmıştır. İkinci eseri ise, diğer mezheplere mensup İbn Hacib, Amidi gibi usulcülerin Hanefî usulüne yönelik tenkitlerine cevap vermek amacıyla kaleme almıştır. Babertî'nin usulle ilgili bir başka eseri de Nesefî (710/1310)'nin *Menâru'l-envâr* adlı eserine şerh olarak yazdığı *el-Envâr şerhu'l-menâr* adlı eserdir.¹⁰ Furu-ı fıkıh alanında ise Merğînânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri üzerine tam ve kapsamlı bir şerh yazmıştır.

a. Yaşadığı Devrin Fıkıh Tarihi Bakımından Özelliği

Fıkıh tarihçilerinin tespit ve nitelemesine göre, Babertî'nin yaşadığı dönem ilmi bakımdan parlak bir dönem olmakla birlikte fıkıhın duraklama, taklit ve taassup devrine tekabül etmektedir. Hayatla beraber yürümesi gereken fıkıhın duraklamasının nasıl olduğu ve böyle bir nitelemenin isabeti tartışmaya açıktır. Duraklama itibari bir şey olduğu için kendinden önce ve sonraki döneme göre bir karşılaştırma anlayışıyla bir yere kadar yapılabilirse de fıkıhın bütünüyle durakladığını kabul etmek çok zor görünmektedir. Zira Müslümanlar var olduğu sürece fıkıh da bir şekilde hayatîyetini devam ettirecektir. Şayet “duraklama” ile ictihad faaliyetinin durakladığı kastediliyorsa bu da bütünüyle isabetli sayılmaz. Zira sistemin kurulduğu ilk dönemlerle kurulu sisteme göre hüküm istinbatının yaşadığı dönemleri ictihad amelîyesi bakımından aynı seviyede görmek doğru olmaz. Tabiatıyla sistemin kurulma aşamasındaki ictihad faaliyeti daha aktif olmak durumundadır. Fakat Babertî'nin döneminde hiç ictihad yapılmadığı iddia edilemez, edilse de ispatı yapılamaz.

Bazı fıkıh tarihçilerine göre, Babertî'nin yaşadığı devir Moğol istilasının İslam dünyasında meydana getirdiği türlü olumsuzluklara sahne olmuştur. Moğolların getirdiği en büyük olumsuzluklardan biri, ilim adamları ve ilim dünyasını kötü yön-

10 Yazmaları için bk. Topkapı Sarayı, III, R. No: 522; Yeni Cami, No: 337; Selim Aga Üsküdar, No: 276.

de etkilemiş olmalarıdır. Özellikle hukukun gelişmesi ve hukuki hayatın istikrar kazanmasında bağımsızlık ve hâkimiyetin önemli rolü vardır. Abbasi ve Selçuklu hâkimiyetine son veren Moğollar, İlhanlı hükümdarı Kazanhan'a (1271-1304) kadar devleti Cengiz yasasına göre yönetmişler, dinî ve şahsi işlerinde halkı serbest bırakmışlardır. Bu dönemde Müslüman halk, mevcudu koruma ve yolunu şaşırma adına, çeşitli fıkıh mezheplerini benimsemiş ve bunlara sıkıca bağlanmıştır. Zaman zaman âlimlerin bu tutumu "taassup" olarak nitelense de, bunun olumsuz anlamda bir taassup olduğu kanaatinde değiliz. Aksine bu, delillerini ve hükümlerini inceleyip doğru olduğuna kanaat getirdikten sonra sıkıca bağlanma ve savunma tavrıdır. Bu anlamda bir bağlanma her devirde ve bir görüşü olan herkes için geçerlidir. Nitekim Bâbertî'nin kendisi de, *en-Nüketü'z-zarîfe* adlı eserinde kendisini Hanefiliğe taassupla bağlanma fitratı üzerine yaratan Allah'a hamd etmektedir.¹¹ Bu yüzden de İbn Ebu'l-İzz'in (792/1390) tenkidine maruz kalmıştır.¹² Ancak onun bu ifadesini de kendi bağlamı ve tarihi şartları içerisinde okumak gerekir.

Daha önceki devrede görülen tercih ve tahrir yetkisine sahip fıkıh âlimlerinden sonra gelen bu devir fıkıhçılarında *taklit ruhu* tam anlamıyla kök salmış, devrin belirgin özelliğini taklit ve taassup oluşturmuştur. Bu dönemde müstakil veya müntesip ictihat yapma genel olarak sona ermiştir. Hatta bir mezhebe bağlı Müslümanın diğer Sünni fıkıh mezheplerinden yararlanması, farklı mezheplere mensup Müslümanların birbirinin arkasında namaz kılmasının cevazı bile tartışılmıştır.¹³ Nitekim bu tartışmalara katılan Baberti de "Risâle fi iktidâ'îl-Hanefiyyebi'ş-Şâfiyye" ve "en-Nüketü'z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanife" adıyla kitaplar yazmıştır.

Moğolların zulmünden kaçan birçok âlimin özellikle Suriye ve Mısır'a hicret ettiği ve Memlûklü sultanlarının bazılarında ilgi ve himaye gördüğü bilinmektedir. Bu sebeple Mısır Abbasileri ve Memlûkler devrinde Mısır, Suriye ve Yemen gibi bölgelerde ictihad hareketi yeniden canlanmaya başlamışsa da, teşvik yerine reaksiyonla karşılaşınca yeterli gelişme gösterememiş ve bu alanda istenen başarı sağlanamamıştır. Fıkıhçılar arasındaki irtibatsızlık, selefin kitaplarına karşı ilgisizlik, müctehid yetiştirecek eserlerin yazılmaması, hile ve tevil yoluna çokça başvurulması bir taraftan serbest ictihad anlayışını önemli ölçüde sekteye uğrattırken aynı zamanda fıkıhın duraklamasına ve bazı mezheplere taassupla bağlanılmasına sebep olmuştur¹⁴. Ancak bu bakış ve okuma biçimi bazı açılardan tavzih ve tashihe muh-

11 Bâbertî, *en-Nüketü'z-zarîfe*, Yayına hazırlayan, Belle el-Hasen Ömer, Câmîatu Melik Suud, 1997, 41.

12 Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'* (tahkik, Muhammed Atâullah Huleyî), el-Mektebetü's-selefiyye, Lahor ts., 23vd.

13 Bk. Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1989, 271-273.

14 Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 272-273.

taçtır. İslam Fıkıh tarihine ilk müctehitler yani mezheplerin adlarına izafe edildiği Ebû Hanife ve İmam Malik ve Şafii gibi âlimlerin durduğu yerden bakar ve sonraki dönemleri de bu gözle değerlendirirsek tam anlamıyla anakronizm yapmış oluruz. Yani Fıkıh tarihi mutlak ictihad şemsiyesiyle değerlendirildiği zaman bazı yanlışlıklar ve toptancı hüküm vermeler bunun peşinden gelir. Zira mezheplerin ve onlara ait usullerin teşekkül safhasındaki serbest ve mutlak ictihad ile usullerin teşekkülünden sonraki bağımlı ictihad arasında elbette fark vardır. Bu açıdan bakıldığında fıkıh tarihinde ictihadın yapılmadığı bir dönem yoktur ve olamaz. Müslümanlar var oldukça ictihadın olmadığı iddia edilemez.

İşte Babertî böyle bir dönemde yetişmiş, serbest ictihad düşüncesini benimsemiş olsa da, ilmî birikimi, kaleme aldığı önemli eserler sayesinde mensup olduğu mezhebin o dönemdeki en önemli âlimleri arasına girmeyi başarmıştır. Devrin özelliği gereği onlar mevcudu en iyi şekilde muhafaza etme, anlama, geliştirme ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarmayı görev bilmiş ve bu yönde üstün gayretler göstermişlerdir.

b. İlmî Mevkii

Bazı âlimler onun “muhakkık” ve “allâme” ünvanına sahip bilginlerin sonuncusu olduğunu ifade ederken bazıları onu şu vasıflarla anmışlardır: Şeyh, İmam, müdakkik, mütebahhir, hâfız, zâbit, fakih, usulî, ferâizî, muhaddis, müfessir, mütekellim... bu durum onun akli ve nakli ilimlerdeki mevkiini anlatmak için yeterli fikir vermektedir. Bazı müellifler de onun ilmî mevkiini anlatmak için: “Kendi döneminde gözler onun gibisini görmedi” ifadesini kullanmışlardır.

Bazı biyografi yazarları onun mutaassıp bir Hanefî olduğunu yazmaktadır. Kanaatimizce bu seviyedeki âlimler için “taassup” ifadesini olumsuz anlamda kullanmak doğru değildir. Kendisinin bu ifadeyi kendisi hakkında kullanmış olmasını da olumsuz anlamda yorumlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. Yani bunu delilsiz olarak mezhebine körü körüne bağlanma anlamında kullandığını düşünmek yerine, mezhebinin sağlam esaslara dayandığına kesin kanaat getirdiğine yormanın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Zira taassup kelimesi olumsuz bir anlam içermektedir. Zira bu kelimeye yüklenen anlamlardan biri, belli bir görüşe körü körüne bağlanmak ve ondan başkasını kabul etmemektir. Bu anlamı bütünüyle Babertî ile örtüştürme imkânı yoktur. Çünkü o, mezhebine körü körüne bağlı birisi olmadığı gibi, mezhebi içerisindeki her görüşü olduğu gibi kabul de etmemektedir. Aksine o, kendi mezhebinin usul ve görüşlerini diğer mezheplerle mukayese etmekte

ve kendi mezhebinin tutarlı olduğunu ispat ederek ona bağlanmaktadır. Nitekim *er-Rüdûd* adlı eserini de bu gaye için yazmıştır. Bu yönüyle Babertî'nin mezhebine bağlılığı olumsuz olmaktan çok olumlu anlamlar taşımaktadır. Bu seviyedeki âlimleri mezhepte mutaassıp olarak nitelendirmek yerine, ekol sistematığına bağlı, onu müdafaa eden ve ictihadlarını bağlı buldukları ekolün sistematığı çerçevesinde yapan âlimler olarak görmek daha isabetli bir değerlendirme olur.

Babertî aklî ve naklî ilimlere dair pek çok önemli eser kaleme almıştır. Eserlerinden hareketle onun, müctehid fakih, muhakkik usulcü, mütebahhir müfessir, hadis ilimlerine âşina bir muhaddis, kelama dair kıymetli eserler veren usta bir mütekellim, mantık, beyan ve dil bilgisine sahip edip ve filolog olduğu ifade edilmiştir.¹⁵

Onun ilmî kişiliğini en objektif biçimde yetiştirdiği talebeler ve telif ettiği eserler göstermektedir. Meşhur Seyyid Şerif Cürcanî, Molla Fenarî, Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin gibi âlimlerin onun talebeleri arasında olduğunu söylemek herhalde bu konuda yeterli bir fikir verecektir.

II. İslam Hukukuna Dair Eserleri

a. Fıkıh Usulüne Dair Eserleri:

1. *el-Envâr şerhu'l-menâr*,
2. *en-Nükûd ve'r-rüdûd*,
3. *et-Takrîru li-usûli Fahri'i-İslam el-Bezdevî*.

b. Fıkıha Dair Eserleri:

1. *el-Înâye Şerhü'l-Hidâye*,
2. *Şerhu telhîsi'l-câmiî'l-kebîr*,
3. *Risâle fi iktidâi'l-Hanefiyyetibi's-Şâfiyye*,
4. *en-nüketü'z-zarîfe fi tercîhi mezhebi Ebî Hanife*,
5. *Şerhü's-sirâciyyefi'l-ferâiz*,
6. *Hulâsatu'l-fetâvâ*.

15 Hamid, *Takrîr* (Mukaddime), I, 25.

III. Fakih (İslam Hukukçusu) Olarak Bâbertî

İslam Hukukunun hem teorik yani usul hem de pratik yani furu-ı fıkıh alanında eser vermiş olan Bâbertî, genel olarak mezhebe ve mezhep geleneğine bağlı bir âlimdir. Ancak bu onun sırf nakilci bir âlim olduğu anlamına gelmemektedir. Fıkıhta ve usulde kendine mahsus yorum ve tenkitleri de vardır. Onun fıkıhçı olarak kendine mahsus özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

A. Öğretici ve Savunmacı Bir Âlim Olarak Bâbertî

Bâbertî, Hanefi mezhep geleneğini akâid, fıkıh usulü ve furu-ı fıkıh olarak bütüncül bir mantıkla ele almıştır. O, akâid alanında selef akidesini yansıtan ve ilk Hanefi üstatlardan olan Tahavî'nin *Akâid*'ine şerh yazmıştır. Bu anlamlı ve önemli bir seçimdir. Burada da savunmacı ve öğretici yönü öne çıkmaktadır. Bunun yanında müstakil tevîl yapabilecek kudrette olmasına rağmen, gerek usul ve gerekse furu-ı fıkıh alanında mezhebin temel metinlerinden en meşhur ve en çok tutulanları üzerine şerh yazması onun mezhebe bağlılığını ve öğretici yönünü ortaya koymaktadır. Nitekim gerek usul şerhinde ve gerekse *Hidâye*'ya yazdığı şerhte mezhebin kavramlarını ve mezhebi anlatan bu kitaplarda muğlak bir ibare kalmasını hedeflediğini ifade etmektedir. Gerçekten de onun, Pezdevî'nin usule dair yazdığı *Kenzü'l-vusul*'ünü şerhettiği et-Takrir'ini ve Mergînânî'nin *el-Hidâye*'sini açıklamak için kaleme aldığı *el-İnâye*'sini okuyanlar ibare ve terimlerdeki kapalılığın nasıl ortadan kaldırıldığını görebilirler. Mesela, Merginani'nin Ezan bahsinde geçen, "müezzin ezanda serbest davranır (teressül yapar)" şeklindeki ifadesini şöyle açıklar: "Bu ifadeler ezanın sünnetlerini açıklamaktadır. Bu sünnetler iki kısım olup birinci kısım bizzat ezanın kendisine, diğeri ise müezzinin niteliği ile ilgilidir. Birincisi şöyledir: Müezzin ezan okurken sesini yükseltir, ezanın kelimeleri arasında hoş vakit geçirme özelliği arzermeyecek şekilde uzunca sükut eder, işte bu teressül/serbest davranmaktır. Okuyuşunda teressül yapan ara verir ve bekler. Kametin kelimeleri arasında ise bekleme yapmayıp onları tek bir kelime gibi söyler ki buna "hadr" denir. Kamette sesini ezandakinden daha da alçaltır. Ezan ve kamet kelimeleri arasında teşri kılındığı gibi tertibe riayet eder. Şayet kelimelerin birini öne, diğeri sona alırsa efdal olan, tertibe riayet teme adına iade etmesidir..."¹⁶

16 Babertî, *el-İnâye*, I, 244.

Babertî'nin açıklayıcı ve didaktik üslubunu görenler bundan sonra "keşke Babertî müstakil bir usul ve furu kitabı yazsaydı" diye de hayıflanırlar. Çünkü onun bu şerhlerinin temel hedefi bu metinlerin en iyi şekilde anlaşılmasıdır. Bunun için kavram açıklamasına da gitmektedir. Bu onun didaktik bir âlim olmasının en önemli göstergesidir.

1. Usul Şerhinde Bâbertî'nin Öğretici Yönü

• Pezdevî'nin görüşünü tercih etmeye, usulünü yerleştirmeye, nakillerini izah etmeye, delillerini tasdiğe, ifadelerini açıklamaya büyük önem vermiştir.

• Kendisinden önce Pezdevî'nin kitabı üzerine yapılan çalışmalardan gerektiği kadar yararlanmıştı.

• İlk defa o, "Hanefi metodu" tarzında yazılan fıkıh usulü kitaplarında "Mütakellimun metodu"na mensup kelamcı âlimlerin kullandığı istidlal ve münakaşa yöntemini kullanmıştır.

• Eseri daha önce şerheden Abdulaziz el-Buhârî'nin şerhetmediği kısımları da şerhetmiş, konuyu açıklayıcı tarzda daha fazla örnek ve başka delil getirmiştir.

• O, Pezdevî'nin metnini esas kabul edip hemen peşinden çok uzun olmayan şerhler yapmıştır. Buradan esas hedefinin Pezdevî'nin eserinin anlaşılması olduğu anlaşılmaktadır.

• Başka eserlerde uzunca tartışılan meseleleri özetleyip tercihte bulunur. Mesela, şer'î deliller üçtür denilip Kitap, Sünnet ve icma zikredildikten sonra "dördüncü delil de kıyas"tır ifadesine açıklık getirirken bu yöneme başvurmuştur¹⁷.

2. Usul Şerhinde Bâbertî'nin Savunmacı Yönü

• Babertî, Pezdevî'nin usulüne yapılan itirazlara cevap vermeye çok önem vermiş ve karşı konulamaz savunmalar yapmıştır.

• Buhârî'nin ele almadığı bir takım itirazlara da yer vermiş ve cevaplarını sunmuştur. Böylece yapılan itirazların ve münakaşaların önünü almak istemiştir.

• O, Pezdevî'nin metnini esas kabul edip hemen peşinden çok uzun olmayan şerhler yapmıştır. Buradan esas hedefinin Pezdevî'nin eserinin anlaşılması olduğu anlaşılmaktadır. İtirazları ise, "fe in kile" (eğer denilirse ki) diye ele alıp "fe'l-cevab" (cevaben deriz ki) şeklinde cevaplamıştır¹⁸.

17 Hamid, *et-Takrîr*, I, 125.

18 Bk. Hamid, *et-Takrîr*, I, 94-95, 110-111.

• Zaman zaman kendi mezhebinin önde gelen âlim ve usulcülerine itiraz etmekten geri durmaz. Kur'ân'ın tarifinde Cessas (v. 370/)’a itirazı buna örnektir¹⁹.

Bâbertî’nin savunmacı yönünü et-Takrîr’den daha çok er-Rudud ve’n-nukûd adı eserinde görmekteyiz. Onun bu eseri, hem “Muhtasarı İbn Hâcib” hem de “er-Rüdûd ve’n-nükûd veya en-Nükûd ve’r-Rüdûd” adıyla anılması uygundur. Çünkü hem kitap gerçekten de İbn Hâcib’in Muhtasar’ının şerhidir hem de reddiye ve tenkitler ihtiva etmektedir.²⁰ Bu kitaptaki savunmacı ve itirazcılığını birkaç yönden şöyle ifade edebiliriz:

• Hemen her meselede şerh yanında tenkitçiliğini ortaya koyan Babertî’nin İbn Hacıb’e yönelttiği tenkitler sayılamayacak kadar çoktur. Muhtasar’ın diğer şârihlerine de önemli tenkitler yöneltmiş, hem fıkıh usulü birikimini hem de diyalektik yönünü ortaya koymuştur.²¹ Kendi ifadesiyle kitapta Hanefî olmayan usulcülere toplam 1280 itiraz yöneltmiş ve onların bilgisizliklerini ve yanlış anlamalarını ortaya koymuştur.²² Mesela şârihlere göre fıkıh usulünün faydası, Allah’ın dünya mutluluğu ve ahrette yüksek derecelere ulaşmak için gönderdiği hükümleri bilmektir. Halbuki Babertî buna katılmaz, bunu isabetli bulmaz. Ona göre fıkıh usulünün faydası, hükümleri bilmek değil, şer’î hükümlerin delillerinden nasıl çıkarılacağını bilmektir.²³

• İbn Hacıb haber-i vâhidi, “tevâtür derecesine ulaşmayan veya zan ifade eden haber” olarak tanımlamıştır. Babertî bu tanıma “meşhûr haber”le karışması sebebiyle itiraz etmiş ve bu tanıma doğru bulmamıştır. Zira meşhur haber de tevatür derecesine ulaşmamış bir haberdir fakat âhad da değildir. Aynı zamanda haber-i vahidi zan ifade eden haber diye tanımlamak da uygun değildir. Zira kıyas da zan ifade eder fakat haberi-i vahid değildir.²⁴

• İbn Hâcib’e göre nasslarda “kuûd ve cülûs” gibi oturmayı ifade eden ve lafızları farklı fakat anlamları aynı yani eş anlamlı kelimeler, farklı faydalar için aynı anda kullanılabilir. Böyle bir kullanımın faydalarından biri, cinas ve mutabakatı sağlamaktır. Bu görüşe itiraz eden Babertî itirazını şu ifadelerle ortaya koyar: Musannif (İbn Hâcib), mutâbakatı müterâdif kelime kullanmanın faydaları arasında saymıştır. Şayet o, mutâbakat kelimesiyle “öldüren ve dirilten”, “az gülün çok ağlayan”

19 Hamid, *et-Takrîr*, I, 131-132.

20 Bk. Umerî, *er-Rüdûd* (Mukaddime), I, 59.

21 Umerî, *er-Rüdûd*, I, 66.

22 Bk. Umerî, *er-Rüdûd*, II, 770. İtiraz ettiği bazı meseleler için bk. I, 112, 114, 122, 126-127, 134, 142, 151, 219, 220, 224, 226-227

23 Bk. Umerî, *er-Rüdûd*, I, 110.

24 Umerî, *er-Rüdûd*, I, 632-633.

âyetlerinde olduğu gibi, edebiyatçıların “iki zıt anlamlı kelimeyi bir arada kullanmak” şeklinde tanımladıkları kavramı kastetmişse bu, anlamla alakalı bir kavram olup musannıfın kullandığı mutâbakat lafzının bununla alakası yoktur. Şayet lafza başka bir anlam yüklemişse o zaman da alışılmışın ve bilinenin dışına çıkmış olur.²⁵

3. Furu-ı Fıkıh Şerhlerinde Bâbertî'nin Öğretici Yönü

Bâbertî, Merğînânî'nin el-Hidâye adlı eserine yazdığı el-İnâye adlı şerhte, tam bir didaktik yöntem takip etmiştir. Yer yer uzun fakat faydalı ve derli toplu açıklamalara girişmişse de genelde özet açıklamalara yer vermiştir. Çünkü esas hedefi mezhebin temel metinlerinden biri olan bu kitaptaki meselelerin anlaşılmasıdır. Bunun için her şârihte görülmeyecek tarzda kavram açıklaması yapmış, yer yer âyet tefsiri ve hadis yorumunda da bulunmuştur. Şerhinde kendinden önceki şârihleri ihmal etmemiştir. Onun görüşüne başvurduğu âlim sayısı yüzün üzerindedir. Ancak onların görüşlerinin bıktırarak ve insicamsız bir şekilde vermek yerine sentezleyerek almış ve nakletmiştir. Onun şerhini okuyan Hidâye'nin ibaresini anlayabilir.

4. Furu-ı Fıkıhta Bâbertî'nin Savunmacı Yönü

Bâbertî, el-İnâye'de Hanefilerin görüşlerini yer yer diğer mezheplere karşı savunmakla birlikte esas ve çoğunlukla Şafii mezhebiyle mukayese eder ve Hanefilerin görüşlerinin Şafiilerinkinden daha sağlam, daha tutarlı ve delil bakımından daha kuvvetli olduğuna dair savunmalar yapar.

Bâbertî'nin furu-ı fıkıh alanında esas savunmacı yönünü, Hanefi mezhebinin her bakımdan Şafii mezhebinden üstün olduğunu ve bu sebeple tercih edilmesi gerektiğini ele aldığı ve savunduğu *en-Nüketü'z-zarife fi tercihi mezhebi Ebi Hanife* adlı eserinde görmekteyiz. Şafii mezhebinin hâkimiyet kurduğu ve Hanefiliğin, aşırı reyçi, hadise yer vermeyen bir mezhep ve benzeri ithamlarla geri plana itildiği bir dönemde ve ülkede devrin sultanını uyarmak amacıyla yazılan bu risale tam bir mezhep savunusudur. Savunuda aşırıya kaçılması sebebiyle kendi mezhepdaşı iki âlim²⁶ tarafından eleştirilen Bâbertî'nin bu savunmasının elbette tarihi sebepleri vardır. Onun savunmasının aşırılığı yanında karşı tarafın Hanefi mezhebine karşı tutumunu da dikkate almak gerekir. O savunmasında Hanefi mezhebinin üstün-

25 Babertî, *er-Rüdûd*, I, 225-226.

26 Bunlardan biri, İbn Ebu'l-İzz (792/1390) olup *el-İttibâ'* risalesiyle Babertî'ye ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Kitabı matbudur. Diğeri, Ebu'l-İzz'in çağdaşı Celalüddin Resula b. Ahmed b. Yusuf et-Tibbânî el-Hanefî'dir (793/1391). Ancak bu zatın eseri hakkında herhangi bir bilgi şu ana kadar bulunamamıştır (Hayatı hakkında bilgi için bk. Kehhale, *Mu'cemül-müellifin*, I, 500, 714).

lüğünü ispat sadedinde Şafii mezhebinin özellikle o çağda dini, hukuki ve ictimai hayatın gidişatı için elverişli olmayan bir takım görüşlerini örnek olarak sunar. Sultana der ki, şayet siz diğer Türk memleketlerinde olduğu gibi, yine Türklerin hâkim olduğu bu Mısır'da Hanefi mezhebini değil de Şafii mezhebini hâkim kılasanız şunlar şunlar olur. Ona göre Ebu Hanife'nin istidlal ve ictihad yöntemi diğerlerinden çok daha güçlüdür. Onun ictihadları diğerlerinininkinden üstün olduğu için, bazı âlimlere göre farz olmasa da, onları taklit etmek daha faziletlidir. Hanefi mezhebinin hadislerle amel etmediği uydurma ve asılsız bir ithamdır. Bir kere istidlal yönteminde ikinci sırada sünnet gelmektedir. Almadığı hadisleri de sıhhat şartlarına uymadığı için almamıştır. Dolayısıyla Buhari'ye ulaşan hadisleri Ebu Hanife'nin görüp değerlendirmemiş olması tarihen mümkün değildir. Buhari Buhara'da yaşadığı halde bunları biliyor da Ebu Hanife Bağdat'ta bunları nasıl bilmez. İlimde rusuh sahibi âlimler Buhari'yi kıssacı olarak nitelemişlerdir. Ve bu âlimler nâsih ve mensuhu bildikleri için Buhari'nin naklettiği ancak âlimlerin mensuh olarak değerlendirdiği hadisleri almamışlardır.

Ebû Hanife'nin hadise ne kadar değer verdiğini anlatmak için Baberti şu argümanları zikreder: Ebû Hanife hadis konusunda son derece titizdi. Mesela, Şafii'nin aksine, sünnetle Kitabın neshini câiz görüyordu, mürsellerle amel ediyor, meçhul ravinin rivayetini ve sahabe kavlini kıyasa tercih ediyordu. Yine sükuti icmayı da delil kabul ediyordu.

Baberti'ye göre sırf şu meseleler dikkate alınarak Hanefi mezhebinin tercih edilmesi gerekir:

• Amel imandan bir cüz değildir. Şafiye göre amel imandan bir cüz olduğu için namaz kılmayan kâfir olur, ibadetleri kabul olmaz ve nikâhı düşer.

• Tezekle kaynatılan su ile abdest, gusül caiz ve pişirilen yemek helaldir. Şayet Hanefi mezhebinin bu hükmü olmasa Mısır'da pişirilen ekmekler ancak zaruret halinde yenebilirdi.

• Namazda dil ile niyete gerek olmayıp kalbi niyet yeterlidir.

• Fatıhasız namaz sahihtir, Fatıha kemal şartıdır.

• Gecedden ramazan orucuna niyet edemeyen gündüzün çoğunu oruçlu geçirecek şekilde sabahtan niyet etse caizdir.

• Kişi zekâtını Kurân'da zikredilen sarf yerlerinden sadece birine verse yeterlidir. Şafiye göre en az üç ayrı sınıfa verilmelidir.

• Tavafın abdestli yapılması şart değildir. Kadına değmek abdesti bozamaz.

• Domuz derisi hariç, sansar ve tilki derisiyle yapılan elbise giyilebilir ve bunlarla namaz kılınabilir.

• Fasık şahitle nikâh geçerlidir. Mesturu'l-hal olan kişinin şehadetiyle yargılama yapılabilir.

• Büyük günah işleme devlet başkanı için azil sebebi değildir.

Baberti bunları söylerken risalenin başında ve sonunda Hanefi mezhebini sabah aydınlığına Şafilîği ise kandile benzetmekte ve “sabahın aydınlığı ile aydınlanamayan kandille de aydınlanamaz” ifadesini kullanmaktadır.²⁷ Risalenin sonunda da devrinin sultanı Melik Eşref Şaban'a (778/1376) şöyle seslenmektedir:

*“Ey sultan! Allah seni kuvvetlendirsün, mülkünü baki ve devletini ebedi kılsın. Yardımcılarına yardım, düşmanlarını rezil etsin ve basiretini aydınlatsın. Yüksek fikrin, seçkin zihnin, kıvrak zekân ve uyanık dimağınla şu hususu incelemeni yüce makamına arz ediyoruz: Daha önce geçen meselelerde anlatıldığı üzere şeriatın usûl ve fîrûunda kendisine uyulan, dünya bilginleri ve sultanlarının büyük bir kısmı; Hind, Sind (Pakistan), Horasan, Türkistan, Irak, Deşt-i Kıpçak (Kıpçak stepleri), Yunan bölgesi, Azerbaycan, şimdi, geçmişte ve gelecekte Türklerin hâkimiyeti döneminde Mısır diyarının yöneticilerinin pek çoğunun –kibu yöneticiler dünya sultanları arasında yıldızlar içerisinde ay ve güneş gibidir- mensup lduğu böyle bir mezhebin taklid edilmesi gerekli midir değil midir? Eğer bunu gerekli görmezsen onun diğerlerinden üstün olduğunu kabul etmezsen ben bu yaklaşımı üstün akıl ve doğru düşünmeden saymam. Allah sağlam ipine sınımsız tutunan kimseye yardım eden ve başarılı kılandır.”*²⁸

Onun bu savunma amaçlı risalesindeki görüşleri kendi mezhebine mensup İbn Ebu'l-İz'in (792/1390) sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Ebu'l-İzz'in bazı değerlendirmeleri ve eleştirileri de tartışılabilir. Fakat her ne olursa olsun, İbn Teymiye ve İbn Kayyim'in eserlerinden etkilenen büyük Hanefi âlim ve fakih İbn Ebu'l-İz'in (792/1390) Bâberti'nin *en-Nüket* adlı eserini tenkit için yazdığı *el-İttibâ'* adlı eseri objektif ve bilimsel bir eleştiri kitabıdır. Ebu'l-İz kitabının başında iyi niyetli ve uyarı amacıyla bu kitabı yazdığını şöyle ifade eder:

“Bazı Hanefilere ait ve Hanefi mezhebinin taklit edilmesini tercih eden ve bu konuya teşvik eden bir risale gördüm. Bu eserde gördüğüm bazı problemler sebebiyle ilgili

27 Bâberti, *en-Nüketü'z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebi Hanife* (tahkik, Belle Hasen Ömer), el-Memleketü's-sudiyye, 1997, 27-70.

28 Bâberti, *en-Nüketü'z-zarîfe fî tercihi mezhebi Ebi Hanife*, 71.

âyetler²⁹ ve hadisler gereğince yasaklanan heva ve hevese uyma ve tefrikaya düşme endişesiyle bir uyarıda bulunmak istedim.”³⁰

Ebu'l-İzz birçok noktada Bâbertî'nin ifadelerini asılsız, delilsiz ve aşırı bulmaktadır. Şafii mezhebinin bazı görüşlerini ise yanlış naklettiğini ifade etmektedir.³¹ Mesela Bâbertî risalesinin başında: “Bizi Hanefi milletine uymaya ileten ve Hanefi alimlerin yoluna girmeye irşad eden Allah'a hamdolsun” şeklindeki ifadesini eleştirirken şöyle der: “Şayet bu ifadeden kasıt, Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'a tabi olmaksa bu sadece Hanefi ulemasına mahsus olmayıp diğer Müslüman alimler de bu yoldadır...”³²

Ebu'l-İzz'in tenkit noktalarının bazıları da şunlardır:

• “Beni şeriatın mertebelerini ve delaletlerinin keyfiyetini bilenlerden kılan Allah'a hamdolsun” ifadesi.

• Ebu'l-İzz'e göre bu ifade müellifin risalesinin konusu ve hedefiyle çelişmektedir. Zira Bâbertî bu risaleyi Hanefi mezhebini tercih için yazmıştır. Bu durumda kendisi mukallit olmaktadır. Hâlbuki delillerin mertebelerini ve delalet keyfiyetini bilen kimse mukallit değil, müctehid olur. Baberti'nin ise böyle bir iddiası olmadığından bu ifade problemlidir.³³

• “Beni, Hz. Peygamber'in hayırlı ve adaletli olacağını söylediği bir devrin müctehidine (Ebu Hanife'ye) taassupla bağlanma fitratı üzerine yaratan Allah'a hamdolsun” ifadesi.

Ebu'l-İz, Allah'ın kimseyi taassup üzere yaratmayacağını, bunun sonradan kazanılacağını dolayısıyla bu yanlış ifade yerine, “beni hakkı kabul etme fitratı üzere yaratan Allah'a hamdolsun” denmesinin daha doğru olacağını söyler.³⁴

B. Usul ve Furu' Dengesini Kuran Bir Âlim Olarak Bâbertî

Onun bu yönü fıkıh usulü şerhlerinde örnek olarak verdiği furu meselelerinden çok *el-İnâye* adlı *furû-ı fıkıh* şerhinde birçok örnekle açıklanmıştır.³⁵

29 Al-i İmran Sûresi, 3/103; Enam Sûresi, 6/159; Şuâra Sûresi, 26/13-14; Müminun Sûresi, 23/53; Sâd Sûresi, 38/26.

30 İbn Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'*, Lahor, 20.

31 Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'*, 60.

32 Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'*, 22.

33 Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'*, 22-23.

34 Ebu'l-İzz, *el-İttibâ'*, 23vd.

35 Örnek için bk. Zeki Koçak, “Ekmelüddin Baberti'nin Hidaye Şerhi İnye'deki Usulü Fıkıh Tatbiki”, Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddin Bâbertî Sempozyumu 28-30 Mayıs 2010, s. 417-422, 424-427.

C. Sadece Şârih Olmakla Yetinmeyen Bir Âlim Olarak Bâbertî

Bâbertî şerh yaptığı eserlerde sadece sıradan açıklamalar yapan bir şârih değildir. Kendinden önce bu eserlere şerh yapanların açıklamalarını özetleyip sentez yapmasının yanında kendi ilavelerini, tercihlerini ve itirazlarını da yapmıştır.

D. Fetvada Referans Bir Âlim Olarak Bâbertî

Osmanlı fetva literatürünün kaynak ve dayanakları incelendiğinde bunlar arasında Bâbertî'nin başta *el-İnâye*'si olmak üzere diğer fıkıh ve usul eserleriyle referans gösterilen bir âlim olduğunu görmekteyiz. *Nüküllü fetva* kitaplarında bazen *el-İnâye* ve bazen de *el-Ekmele* ismi kullanılarak kendisine atıfta bulunulmuştur. Molla Fenarî ve İbn Kâdi Simavne'nin kitaplarına yapılan atıflarda da onun dolaylı referans olduğunu da kaydetmek gerekir. Çünkü bu iki mümtaz âlimin yetişmesinde Bâbertî'nin katkıları vardır.

E. Bazı Fikhî Görüş ve Tercihleri

1. Kadınların namazı için ezan ve kamet getirmesi

Kadınların namazı için ezan ve kamet getirmesi gerekmez. Çünkü ezan ve kamet cemaat namazının sünnetidir, hâlbuki kadınların cemaatle namaz kılması neshedilmiştir. Şayet kadınlar cemaatle namaz kılarılarsa ezansız ve kametsiz kılarlar. Çünkü bir hadise göre Hz. Aişe kadınlara imam olmuş, ancak ezan ve kamet okutmamıştır.³⁶

2. İmamın kadınlara da imam olduğuna niyet etmesi

Zamanımızda imam imamete niyet ederken kadınlara imam olduğuna niyet etmez, çünkü cemaate katılmaları terk edilmiştir. Yani kadınlar cemaate katılmadıkları için imamın ayrıca niyetinde kadınları zikretmesi gerekmez. İmam Muhammed'in imam niyetinde cemaate iştirak edenlere de niyet eder, bu arada kadınlar varsa onları da niyete katar, demiştir. Fakat bu onun zamanına mahsus bir hükümdür.³⁷

36 Bâbertî, *el-İnâye*, Mısır 1970, I, 253 (Bulak 1315, I, 176).

37 Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, I, 225.

3. Kadınların birbirine imamlık yapması

Kadınların birbirine imamlık yapması mekruhtur. Çünkü bu durumda kadınlar bir mekruhu işlemekten kurtulamazlar. Zira onlar ya imam olmak için öne geçerler ki, bu daha fazla avretlerinin açılması anlamına gelir. Veya ortada olurlar ki bu da imama ait makamın terk edilmesi demektir. Bunların ikisi de mekruhtur. Cemaatle namaz kılmak sünnettir. Mekruh olan bir şeyi yapmaktan sünneti terk etmek daha iyidir.³⁸

4. Namaz Kılanın önünde kadının geçmesi

“Namaz kılanın önünden kadın geçerse namaz bozulur” şeklindeki hadis Hz. Aişe'nin râviye itirazı sebebiyle geçersizdir ve delil olmaya elverişli değildir. Çünkü Hz. Aişe Hz. Peygamber'in önünde uzanıp yatarken o namazını kılmıştır. Ayrıca namaz kılanın önünden geçenin günahkâr olmasıyla birinin önünden geçmenin namazı bozması ayrı şeylerdir. Önden geçmek günah ise de namazı bozmaz.³⁹

5. Ehlî eşeklerin etinin ve artığının hükmü

Ehlî eşeklerin etlerinin haram olduğunda şüphe yoktur, ancak artıkları konusunda şüphe vardır. Bu eşeklerin artıklarının temiz veya necis olduğu konusunda uzun açıklama yapan Bâbertî, fıkıh usulü kâidelerini de devreye sokarak, hatta koyun ve köpek arasında ilginç bir benzetme yapıp necis olması yönünde görüş ve tercih belirtmiştir. Ona göre bu konudaki şüphe etlerinin haramlığından değil, konuyla ilgili hadislerin teâruz etmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰

6. Çorap üzerine mesh

Hidâye metninde “çoraplar üzerine meshetmek câiz değildir” şeklinde geçen ifadeyi detaylandıran Bâbertî, şu mütalaaya yer verir: Çoraplar üzerinde mesh konusunda üç ayrı yaklaşım ve hüküm vardır. Eğer çorapların altı deri ile kaplı ve kalın olurlarsa bunlara ittifakla meshedilir. Çoraplar kalın ve altları deriyle kaplı olmazsa ittifakla bunlara meshedilmez. Kalın ancak altları deriyle kaplı olmazlarsa Ebû Hanife'ye göre mesh câiz değilken İmameyne göre câizdir. İmameyn bu konuda Ebû Musa el-Eşari'den nakledilen ve Hz. Peygamber'i çoraplara meshederken gördüğünü ifade eden hadisi delil getirirken, Ebû Hanife bunu, hem kalın hem de

38 Bâbertî, *el-İnâye*, I, 352-354 (Bulak, I, 249).

39 Bâbertî, *el-İnâye*, Mısır, I, 404-405 (Bulak, I, 287).

40 Bâbertî, *el-İnâye*, Mısır, I, 113-117.

deri kaplı çoraplara hamletmiştir. Ona göre çorap meshe bedel olduğuna göre her yönden onun gibi olmalı ve belli bir mesafe yürümeye müsait olmalıdır. Üstelik Ebû Davud bu hadisi muttasıl ve kavi olmaması sebebiyle cerhetmiştir. Ancak Bâbertî bu mütalaasının sonunda Ebû Hanife'den şöyle bir olay naklederek zımnen bu görüşe katıldığını ortaya koymaktadır. Rivayete göre Ebû Hanife hastalandığında çorap üzerine meshetmiştir. Bunu gören ziyaretçilerine de: "İnsanlara yasakladığım şeyi ben yaptım" demiştir. Hanefi âlimler Ebû Hanife'nin bu ifadesinden bu konuda imameynin görüşüne döndüğünü çıkarmışlardır. Musannif Merginani, fetvanın da buna göre olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

7. Namazda Arapçanın dışında bir dille kıraat

Ebû Hanife'ye göre Arapça söyleyebildiği ve okuyabildiği halde namaza başlarken iftitah tekbirini Farsça alan ve kıraati farsça yapan kimsenin namazı câiz ve besmeleyi farsça okuyanın kestiği kurban helaldir. İmameyne göre ise, Arapça okuyabilenin sadece farsça besmele ile kestiği helal olur, namazı caiz olmaz. Şayet Arapçayı iyi okuyamıyorsa hepsini farsça yapabilir. Çünkü Arapçanın diğer dillere üstünlüğü vardır. Kur'ân Arapça nazımın ismi olduğundan kıraatin ancak Arapça yapılmasıyla namazın şartlarından olan kıraat yerine gelmiş olur. Acziyet söz konusu olursa bu durumda Arapça dışında bir dille de, nazmı bırakıp mana ile yetinmek adına, kıraat olabilir. Çünkü bu secdeyi ve rukuuyu yapamayanın ima ile namaz kılmasına benzer. Güç dâhilinde olmayan bir şeyi teklif etmekten kaçınma prensibine göre bu kıraat caiz olur. Ebû Hanife'nin tanımına göre Kur'ân nazımla birlikte mananın değil, sadece mananın adıdır. Dolayısıyla ona göre manayı doğru ifade eden tercüme de Kur'ân yerine geçer. İmameyne göre ise nazım ve mana ile birlikte olana Kur'ân denir. Dolayısıyla acziyet olmadan Arapça dışında bir dille kıraat sahih olmaz. Diğer mezhepler de bu görüştedir⁴². Baberti bu konuda Ebû Hanife'nin gerekçe ve Ta'lillerini itiraz etmeden vererek ona katılıyor izlenimi veriyorsa da, Merginani'nin, Cessas'ın Ebu Hanife'nin bu görüşünden dönerek İmameynin görüşünü benimsediğinin kaydedildiği ve fetvaya esas görüşün de bu olduğu, şeklindeki görüşüne de itiraz etmez ve bu konudaki görüşün icma hükmünde olduğunu ifade eder.⁴³ Dolayısıyla aslında o da İmameyn ve cumhurun görüşünü benimsemiş olur.

41 Bâbertî, *el-İnâye*, Mısır, I, 156-158. Ayrıca bk. İbn Hümam, *Fethu'l-Kadir*, I, 156-158.

42 Bâbertî, *el-İnâye*, I, Bulak, 199-200.

43 Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, I, 201.

8. Hükümlerin illetini ve hikmetini açıklaması, defu'l-harac esasına göre hükümleri ta'lil etmesi⁴⁴

Babertî birçok konuda hükümlerin illet ve hükümlerini açıklama yoluna gider ve zorluğun giderilmesi prensibini de bir görüşün tercih edilmesi esaslarından sayar. Ancak hükümlerin hikmete değil de illete bina edilmesi gerektiği şeklindeki usul kâidesini ihmal etmez.⁴⁵

9. Hz. Peygamber'in saçını tıraş ettirmesi ve saçının kıllarını aşhâp arasında taksim etmesi ve aşhâbın da bunları teberrüken saklaması meselesi

Hidâye metninde insan saçının satılmasının ve ondan faydalanmanın câiz olmadığı hükmüne yer verilir. Merginani bu ifadeyi açıklarken bu konuyla ilgili telin içeren hadisi de zikrederek muhteremliğine halel geleceği için insan saçının satılmasının ve ondan yararlanılmasının câiz olmadığı hükmünde ısrar eder. Babertî'nin şerhinde ise İmam Muhammed'den bir görüş nakledilerek İmam Muhammed'e göre insan saçından yararlanmanın câiz olduğu ifade edilir. Buna delil olarak da Hz. Peygamber'in saçını tıraş ettirmesi ve saçının kıllarını aşhâp arasında taksim etmesi ve aşhâbın da bunları teberrüken saklaması gösterilir. Hükümün talilinde Babertî şöyle der: Şayet saç necis olsaydı Hz. Peygamber buna müsaade etmezdi, çünkü necis bir şeyle teberrük olmaz. Aslında bu hükümün gerekçesi, insanın dokunulmazlığına ve saygınlığına halel getirilmesidir. Bu sebeple Babertî, insan saçının satılmasının bu gerekçe ile caiz olmadığı hükmüne katılırken teberrüken saklanmasında sakınca olmadığı yolunda İmam Muhammed'in görüşüne katıldığını ihsas ettirmektedir.⁴⁶

10. Fıkıhın tıpla ilgili olduğu konularda uzman ve dindar tabibin görüşüne başvurma

Babertî bazı meselelerde, konu tıpla ilgili ise o konuda uzman ve dindar(âdil) tabibin görüşünün kabul edileceğini ifade etmektedir.⁴⁷

11. Hz. Ömer'in Müellefe-i kuluba zekat vermemesi, nassın illete göre uygulaması sayılması

Bâbertî'ye göre Hz. Ömer'in müellefe-i kuluba zekat payı vermemesi, ilgili nassın (Tevbe suresinin 60. âyeti) neshedilmesi değil aksine illete göre hükümün

44 Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, I, 85. O bu konuda hükmü defu'l-harac metoduna göre ta'lil eden Merginani'yi desteklemiş ve görüşünü usul açısından açıklığa kavuşturmuştur.

45 Örnek olarak bk. Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, VIII, 112.

46 Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, V, 221-222.

47 Bâbertî, *el-İnâye*, Bulak, V, 156.

uygulanmasıdır. Zira Hz. Peygamber döneminde İslam zayıf durumda iken onlara zekat payı verilip zararları bertaraf edilmek istenmişti. Dolayısıyla da İslam'ın güç kazanması hedeflenmişti. Hz. Ebû Bekir döneminde İslam güçlendiği için bu sınıftan olanlara zekat verilmesi İslam'ı zayıflatmak anlamına gelirdi. Bâbertî bu konuda tercih ettiği görüşü hocasının hocasından nakletmektedir.⁴⁸

Sonuç

IV. yüzyılın önde gelen Hanefî âlimlerinden ve hukukçularından olan Ekmelüddin el-Bâbertî, farklı mezheplerin hâkim olduğu ve mezhep temelli tartışmaların canlı bulunduğu Mısır ortamında yaşamış memleketinden ilim tahsili için yola çıkmış muhâcir bir kişiliktir. Dönemi fıkıh tarihi bakımından bazı yazarlarca taklit, taassup ve duraklama dönemi olarak adlandırılrsa da bu bütünüyle doğru değildir. Onun da kendine mahsus ve tercih tarzında da olsa ictihadları vardır. Onun mezhebine taassupla bağlı olduğunu söylemesinin tepkisel yönü yanında tarihsel bir değeri de vardır.

Onun fıkıhçılığının iki temel özelliği, öğretici ve savunmacı olmasında yatmaktadır. Bir fakih olarak Babertî, usul-furu dengesini mükemmel denecek kadar başarıyla kurmuş, sırf bir şârih olarak kalmayıp gerekli tercih ve değerlendirmeleri de yapabilmıştır. Özellikle Osmanlı'nın ilk dönemlerinde fetvada referans olan âlimlerden birisi olmuştur.

Kaynakça

- Aytekin, Arif, "Bebertî", *DİA*, IV, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- Bâbertî, Ekmelüddin, *el-İnâye fî şerhi'l-hidâye (Fethu'l-Kadir ile birlikte)*, Mısır 1970, Bulak 1315, Beyrut 2007 (Her üç baskıya müracaat edilmekle birlikte dipnotlarda hangi baskının referans alındığı ifade edilmiştir).
- Bâbertî, Ekmelüddin, *en-Nüketü'z-zarife fî tercihi mezhebi Ebi Hanife*, Yayıncı hazırlayan, Belle el-Hasen Ömer, Câmia-tu Melik Suud, el-Memleketü's-Suudiyye 1997.
- Bâbertî, Ekmelüddin, *er-Rüdûd ve'n-nukûd (tahkik, Dayfullah b. Sâlih b. Avn el-Umeri)*, Riyat 2005.
- Bâbertî, Ekmelüddin, *el-Envâr şerhu'l-menâr*, Topkapı Sarayı, III, R. No: 522; Yeni Cami, No: 337; Selim Aga Üsküdar, No: 276.
- Demirci, Muhsin, "İsfahâni", *DİA*, XII, TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- Ebu'l-İzz, Allame Kadi İbn Ebi'l-İzz, *el-İttibâ'* (tahkik, Muhammed Atallah Huleyf), Lahor ts.
- Hamid, Abdusselam Subhi, *et-Takrîr liusûli'l-Pezdevî* (Tahkik, Abdusselam Subhi hamid, "Mukaddimetü'l-muhakkik"), Kuveyt 2005.
- İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, Beyrut 1992.

48 Bâbertî, el-İnâye, Beyrut 2007, I, 585.

İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, Beyrut 1992.

Kafes, Mahmut, "Ebû Hayyân el-Endelüsi", *DİA*, X, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İz Yayınları, İstanbul 1989.

Kayapınar, Hüseyin, "Kâki", *DİA*, XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müelîfîn*, Beyrut 1993.

Kemaloğlu, İlhami, *Ekmelüddin el-Baberti, Hayatı, Eserleri* (basılmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1987.

Leknevi, Abdülhayy, *el-Fevâidü'l-behiyye*, Beyrut 1998.

Suyutî, Celalüddin, *Husnü'l-muhâdara*, Beyrut 1997.

Taşköprüzâde, İsmüddin Ebu'l-Hayr Ahmed b. Muslihüddin Mustafa, *Miftâhu's-saâde*, Beyrut 1985.

Umerî, *Dayfullah b. Sâlih b. Avn*, er-Rüdûd (Mukaddime).

Zeki Koçak, "Ekmelüddin Baberti'nin Hidaye Şerhi İnaye'deki Usulü Fıkıh Tatbiki", Ekmelüddin Bâberti'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddin Bâberti Sempozyumu 28-30 Mayıs 2010.

Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm: Kâmusu terâcim*, Beyrut 2002.